UDK 321.64 Stepinac, A.
Izlaganje na znanstvenom skupu
Primljeno 11/95

Nadbiskup Alojzije kardinal Stepinac i totalitarni režimi

Vladimir HORVAT

Sažetak

Autor prikazuje zagrebačkog nadbiskupa Alojzija kard. Stepinca (1898–1960) kroz četiri razdoblja njegova života u kojima se susretao s totalitarnim režimima: 1924. dolaskom na studij u Rim nalazi fašizam, 1931. povratkom u Zagreb nalazi velikosrpsku diktaturu, 1941. uspostavom NDH uvode se i nacistički zakoni, a 1945. dolazi komunistička diktatura.

Ta razdoblja promatra autor pod četiri vidika: Stepinac osuđuje totalitarne režime; skrbi se za žrtve totalitarnih režima: Židove, Srbe i druge; neki ga kleveću kao »kolaboracionista«; konačno, Stepinac je žrtva komunističkog režima, koji ga je osudio na 16 godina zatvora kao »ratnog zločinca«.

Autor zaključuje da je Stepinac žrtvovao i život, ali je moralno pobijedio. Slobodni je Sabor Republike Hrvatske poništio 1992. nepravednu osudu, za katolike on je već »sluga Božji«, a za Židove će možda biti i »pravednik među narodima«.

Uvod

Cilj mi je prikazati stavove zagrebačkog nadbiskupa Alojzija kardinala Stepinca[1] prema totalitarnim režimima.

Tri najpoznatija oblika totalitarnog režima XX. stoljeća[2] nastajala su ovim redom:

- *komunizam* ili *sovjetski totalitarizam*[3] formirao se 1903. pod vodstvom Lenjina (1870–1924) kao *boljševizam*, tj. lijeva većina na kogresu Ruske socijal–demokratske stranke u Londonu, a na vlast je u Rusiji došao 1917. u Oktobarskoj revoluciji;

1 Kao glavni izvori o nadbiskupu Stepincu služe mi sljedeća djela: Benigar, Aleksa, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, 1. izdanje ZIRAL, Rim 1974.; 2. popravljeno i prošireno izdanje, Glas koncila i Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1993.; Nikolić, Vinko, *Stepinac mu je ime*, zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, knjiga I. i II., 1. izdanje »Knjižnica Hrvatske revije«, Barcelona 1978. i 1980.; 2. reprint–izdanje, KS, Zagreb, 1991.; Dragoun, Theodor, *Le dossier du cardinal Stepinac*, Nouvelles editions latines, Paris, 1958.; Landercy, M. (pseudonim Horvat, Vladimir), *Le cardinal Stepinac, martyr des droits de l'homme*, Apostolat des edition, Paris, 1. izdanje 8. svibnja 1981.; 2. izdanje 30. lipnja 1981.; Hrvatski prijevod *Kardinal Alojzije Stepinac*, Đakovački Selci, 1989.; Batelja, Juraj, *Živjeti iz vjere, duhovni lik i pastirska skrb kardinala Alojzija Stepinca*, Nadbiskupski Duhovni Stol, Zagreb, 1990.

2 Leon Poliakov, *Les totalitarismes du XX siecle*, Fayard, 1987.

3 »Le totalitarisme sovietique«, Poliakov, *nav. dj.*, str. 25–159.

• *fašizam*[4] — 1922. uveo je Mussolini (1883–1945) u Italiji kao politički sistem na temelju načela totalitarizma, korporativizma, nacionalizma i imperializma;

• *nacizam*[5] — Nacionalsocijalistička stranka koju od 1921. vodi Hitler (1889–1945), koji je 1933. postao državni kancelar, a 1934. proglasio se »vođom njemačkog naroda« i uveo diktaturu.

Pod utjecajem tih triju osnovnih oblika u raznim su zemljama nastajali i drugi oblici diktatorskih totalitarnih režima.[6]

Odnos nadbiskupa Stepinca prema totalitarnim režimima moramo promatrati u četiri razdoblja njegova života, u kojima se s njima susretao i sukobljavao:

1924. dolaskom na studij u Rim nalazi fašizam,

1931. povratkom u Zagreb nalazi velikosrpsku diktaturu,

1941. uspostavom NDH uvode se i nacistički zakoni,

1945. dolazi komunistička diktatura.

U tim razdobljima naziremo četiri vidika, koji se često međusobno isprepliću. Ne možemo ih zasebno obraditi, ali ih moramo barem spomenuti:

1. Stepinčeve osude totalitarnih režima.

2. Stepinčeva skrb za žrtve totalitarnih režima: Židove, Srbe i druge.

3. Klevete srpskih pravoslavaca, komunista i masona protiv Stepinca da je bio »kolaboracionist«.

4. Na kraju je i sam Stepinac postao žrtva totalitarnih režima.

1. razdoblje od 1924. do 1931. godine, Stepinac na studiju u Rimu

Fašizam je u Italiji bio na vlasti već od 1922. godine. Fašisti su od te godine počeli čak brojiti godine svoje nove, fašističke ere — »era fascista« ili kraticom *e. f. anno*. To se i danas vidi na zgradama koje su tada građene. U knjigama tiskanim u to vrijeme godina se označavala i u kršćanskoj i u fašističkoj eri, npr. 1938–XVI.[7] Mussolini je 1924. vratio križeve u škole,[8] ali je sve katoličke skaute preveo u fašističku mladež. To je bilo u skladu

4 »Le cas de l'Italie fasciste«, Poliakov, *nav. dj.*, str. 161–182.

5 »L'Allemagne hitlerienne«, Poliakov, *nav. dj.*, str. 183–320.

6 U navedenoj knjizi Poliakov na str. 321–365 objavljuje prikaz kineskog komunizma *Un totalitarisme oriental* (napisao Jean-Pierre Cabestan).

7 Upravo je tako označeno i u V. svezak pravne enciklopedije *Nuovo digesto italiano* a cura di Mariano D'Amelio, UTET, Torino. Velik članak *Fascismo* na str. 953a–961b u fašističkom duhu i s brojnim Mussolinijevim citatima napisao je pravnik Giovanni Giuriati.

8 »Odmah u početku Stepinčeva boravka u Rimu zbio se važan događaj. Dne 4. studenoga g. 1924. bio je na kapitolskom tornju ponovno postavljen križ koji je framazunska vlada bila skinula g. 1870. Križ je bio ponovno unesen i u javne škole.« Benigar, str. 81.

s njegovim osnovnim načelom: »Sve u državi, ništa protiv države, ništa izvan države«.[9]

Papa Pio XI.[10] (1922–1939) osnovao je Katoličku akciju »kojoj je 1925. dao čvrst oblik«.[11] Iste godine uveo je blagdan Krista Kralja. Godine 1929. potpisani su dugo pripremani *Lateranski sporazumi.*[12] Mussolini je ipak htio zavladati i Katoličkom akcijom. Pio XI. odlučno je reagirao 1931. enciklikom *»Non abiamo bisogno«* kojom osuđuje državni totalitarizam i odbacuje »ideologiju koja se pretvara u pogansko štovanje države«.[13]

Dok je Stepinac 1924–1931. boravio na studiju u Rimu, pažljivo je pratio odnos Crkve i fašističke vlasti u Italiji, ali i zbivanja u Domovini, gdje su se događale zabrinjavajuće promjene. Dana 20. VI. 1928. bio je atentat na Stjepana Radića i još četiri hrvatska zastupnika u beogradskoj Skupštini. A 6. siječnja 1929. »kralj Aleksandar proglašava vojnu diktaturu, ukida ustav, zabranjuje sva udruženja zasnovana na »plemenskim« i »vjerskim« temeljima«,[14] a to znači da su bile dokinute sve političke stranke, pa i vjerska društva. Započeo je strašan policijsko–žandarmerijski režim, koji je zbog sitnica premlaćivao ljude i zatvarao ih u tamnice s neljudskim uvjetima, »a u Hrvatskoj su oružnici masovno ubijali ljude (u Sibinju ubijeno je 15 ljudi, Primoštenu, Klancu, Senju i Selnici)«.[15]

Dne 3. listopada iste 1929. godine promijenjeno je ime države SHS u Jugoslavija.

Sav taj velikosrpski teror uvjerio je Hrvate da im je jedino rješenje samostalna država Hrvatska, na koju imaju povijesno pravo.[16]

2. razdoblje od 1931. do 1941. godine, Stepinac u službi Zagrebačke nadbiskupije

Kad se 1931. Stepinac sa studija u Rimu vratio u Domovinu, u njoj je zatekao »šestojanuarsku diktaturu« kralja Aleksandra (1929–1934). Velikosrpska tiranija i strašan teror srpskih žandara, činili su u Hrvatskoj mnogo zla, kršeći i ljudska i narodna i crkvena prava.

9 Na talijanskom to glasi ovako: Il fondamentale precetto mussoliniano: »totto nello Stato, nulla contro lo Stato, nulla al di fuori dello Stato«. *Nuovo digesto italiano*, vol. V., str. 959a.

10 Pius XI. u *Lexikon für Theologie und Kirche*, vol. 8., Herder 1963., str. 540–542.

11 August Franzen, *Pregled povijesti Crkve*, KS, Zagreb 1993., str.313.

12 Vjekoslav Cvrlje, *Vatikanska diplomacija*, ŠK–KS, Zagreb 1992., str. 20–26.

13 »Pie XI et le fascisme«, u: *The'o — L'encyclopedie catholique pour tous*, Droguet–Ardant/Fayard, 2. izdanje, Paris 1992., str. 479.

14 Benigar, str. 93.

15 Trpimir Macan, *Povijest hrvatskog naroda*, ŠK, Zagreb 1971., str. 211.

16 Beninger, str. 93.

»Iste godine, 1931, zbog velike nezaposlenosti nastala je u Zagrebu sveopća i nezapamćena kriza. Bijeda radničkog staleža bila je strašna. Javio se veoma težak problem kako prehraniti i održati na životu tolike tisuće siromaha. Te su nevolje znatno povećane zbog diktatorskog režima...«[17]

U nastojanju da organizira trajno pomaganje svim žrtvama nezaposlenosti i terora, mladi Stepinac potaknuo je nadbiskupa Bauera na osnivanje Caritasa u nadbiskupiji i u župama. Kao predsjednik Caritasa za grad Zagreb, početkom zime 1933. Stepinac se osobno pobrinuo da se po samostanima osnuju četiri pučke kuhinje za siromahe, a studentska kuhinja kod isusovaca u Palmotićevoj.

Kad je 29. svibnja 1934. bio imenovan nadbiskupom–koadjutorom, zapisao je:

»Moj položaj je stahovito težak. Sav hrvatski narod ogorčen je na današnji režim, jer nasilja prevršuju svaku mjeru.«[18]

U povodu imenovanja za nadbiskupa–koadjutora morao je početkom srpnja 1934. posjetiti kralja Aleksandra, pa je zapisao: »Upozorio sam Kralja da se ne izaziva Hrvate na kojekakve nedolične načine pače i zabranom samoga imena hrvatskoga, što sam ja osobno doživio«.[19]

Krajem srpnja 1934. rekao je Stepinac francuskom parlamentarcu Robertu Schumannu koji ga je posjetio: »Pravednosti nema nikakove u Jugoslaviji.«[20]

Uz svoje imenovanje zapisao je: »Moj život biti će jedan križni put. Ja se borbe za prava Crkve ne bojim nimalo, iako slaba ljudska narav ne voli poteškoća«.[21]

Stepincu se činilo da je takav njegov odlučan stav bio povod imenovanju: »Možda se je starome nadbiskupu sviđao moj oštar, borbeni duh, kad se je radilo o pravima Crkve katoličke?«[22]

Zbog uvedene diktature na kralja Aleksandra je u Marseilleu 9. listopada 1934. izvršen atentat. Situacija se u zemlji još pogoršala, jer se povećalo »bezakonje i samovoljno nasilje policije i žandarmerije«.[23]

Kipar Ivan Meštrović s 38 najuglednijih zagrebačkih intelektualaca sastavio je u studenom 1934. protiv tolike tiranije »memorandum« koji su među prvima potpisali i nadbiskup Bauer i njegov koadjutor Stepinac. Rezultat »memoranduma« bili su prijetnje i napadi »u režimskim novinama u Beogradu i u provinciji«.[24]

17 Benigar, str. 98.
18 Ljubo Boban, »Msgr. Alojzije Stepinac i jugoslavenska država«, *Kačić*, god. 25, Split 1993., str. 765.
19 Lj. Boban, *nav. dj.*, str. 766.
20 *Isto.*
21 *Isto.*
22 *Isto.*
23 Benigar, str. 181.
24 Benigar, str. 182–183.

Potpredsjednik francuskog Parlamenta Ernest Pezet (1887–1966)[25] već je 1933. objavio knjigu »Jugoslavija u opasnosti?«[26] i u njoj prikazao i vjersku nesnošljivost i borbu protiv katolika.[27] On je u listopadu 1935. opet došao u Zagreb i posjetio nadbiskupa Stepinca. Stepinac mu je iznio dokaze i svjedočanstva kako srpski žandari grubo krše ljudska prava.[28]

Konkordat između Vatikana i Kraljevine Jugoslavije bio je potpisan u Rimu 25. srpnja 1935., ali zbog žestokog protivljenja SPC nije bio ratificiran. Stepinac je »posjetio srpskog patrijarha i zamolio ga za pomirljiv postupak u stvari konkordata, da bi se ublažila napetost između pravoslavaca i katolika. Bilo je bezuspješno.«[29] Senat je na sjednici 19. listopada 1937. definitivno odbacio Konkordat.

Poslije smrti nadbiskupa Bauera Stepinac je postao ordinarij 7. prosinca 1937. i nije dopustio prosvjedne skupove protiv odbacivanja konkordata, jer bi mogli samo otežati položaj.

U svibnju 1938. u Zagrebu je zasjedala Biskupska konferencija kojoj je predsjedao nadbiskup Stepinac. U poslanici vjernicima biskupi osuđuju odbijanje konkordata i daju »letimičan pregled nepravdi, poteškoća i borbi što ih je Katolička crkva u Jugoslaviji morala podnositi tijekom dvadeset godina.«[30]

25 Vinko Nikolić donosi prijevod njegova djela *Stepinac–Tito* u zborniku *Stepinac mu je ime*, knjiga I, str. 296–322, a knjiga II, str. 561–562. donosi prikaz njegova života.

26 Pezet, Ernest — Simondet, *La Yougoslavie en peril?*,Bloud et Gay, Paris 1933.

27 Pezet, Ernest — Simondet, *nav. dj.*, str. 171–174.

28 Prijevod izabranih citata donosi V. Nikolić u knjizi I, str. 313–314, i Benigar u 1. izdanju (str. 197–198) i 2. izdanju (str. 184–186). Završni pasus kod Benigara u oba izdanja glasi: »(Pezet) nije mogao vjerovati da je istina. No nadbiskup mu pokaže izvornik iz kojega se vidjelo kako je jedna hrvatska obitelj morala platiti metke kojima su srpski žandari ustrijelili oca obitelji, čija je pogreška bila u tome što *nije pravilno stavio poštanske markice*.«Taj završetak je krivo preveden, jer dotična rečenica kako ju je Pezet zapisao i objavio, glasi: »Il avait contrevenu aux *reglements de franchissemet* imposes aux paysans dont les terres chevauchaient *la frontiere*.« Na hrvatskom rečenica glasi: »On se ogriješio o *propis prelaženja granice* koji je bio nemetnut seljacima koji su imali svoje posjede s druge strane granice.« Do pogrešnog je prijevoda došlo zbog francuskog izraza »franchissement« koji može značiti i prelaženje granice i lijepljenje marke. Slučaj se dogodio u mome rodnom mjestu Donja Dubrava u Međimurju, pa su mi poznate pojedinosti. Ubijen je Ivan Varga kad je kao dvovlasnik, idući u svoj vinograd u Legradskoj gori u Mađarskoj, prelazio granicu na Muri po uhodanoj stazi. On nije znao da su srpski graničari u međuvremenu odredili novu stazu. Graničari su primijetili da on ide po staroj stazi tek kad je on odmakao, pa nije čuo njihovo zaustavljanje. Tad su ga oni zaustavili pucanjem, ali ne u zrak, kako se puca za opomenu, nego su pet metaka ispalili u njega. Njegova je obitelj 13. VII. 1934. dobila pismeni nalog »da u roku od 8 dana dugovinu na *ime utrošenih 5 puščanih metaka prilikom ubistva vašeg oca* u iznosu od *13 dinara i 15 para*(...) pod prijetnjom ovrhe podmirite«. Obitelj je naznačeni iznos doista uplatila 19. VII. 1934. i dobila o tome pismenu namiru. Faksimili tih dvaju dokumenata objavljeni su u mjesnom listu *Dobravske novine* br. 4/1995. str. 4. uz članak glavnog urednika Zvonimira Bartolića o tamošnjem župniku: »Ivan Knez — istaknuti hrvatski rodoljub« na str. 3–4.

29 Benigar, str. 188, bilješka 166.

30 Benigar, str. 192–197.

Na dan izbora za Narodnu skupštinu 11. prosinca 1938. nadbiskup Stepinac dao je svoj glas »Udruženoj opoziciji« koja je predstavljala hrvatski narodni pokret, koji je predvodio Vlatko Maček. Beogradski radio širio je vijest kao da je Stepinac glasovao za vladinu listu. I nakon njegova demanta nastavio je radio emitirati istu lažnu vijest. Stoga je nadb. Stepinac 16. XII. 1938. objavio svoju izjavu u kojoj veli da mu je »savjest nalagala da glasam za onu listu, koja danas reprezentira težnje Hrvatskoga naroda za pravdom i slobodom, na koju imade pravo kao svaki drugi narod«.[31]

Moramo promotriti i kako je nadbiskup Stepinac *pomagao Židovima* u razdoblju od 1934. do 1941. godine. Od godine 1934. kad je Hitler uveo diktaturu, a naročito od 1938., mnogi Židovi koji su bili ugroženi od nacizma, počeli su bježati iz Austrije, Njemačke, Čehoslovačke i Poljske, i tražiti spas u Hrvatskoj, naročito u Zagrebu.[32] Premda je Židovska bogoštovna općina u Zagrebu prihvaćala izbjeglice i pomagala im, ipak je velik broj tih izbjeglica dolazio do katedrale i tražio pomoć od zagrebačkog nadbiskupa Stepinca.[33]

Kad je Stepinac vidio da se broj izbjeglica povećava, organizirao je Odbor za pomoć izbjeglicama,[34] a vodstvo je povjerio monsignoru Milanu Beluhanu, župniku Sv. Marije na Kaptolu br. 3. i tamo otvorio ured za izbjeglice. U taj su ured dolazili izbjegli Židovi, vođena je točna kartoteka i davana redovita pomoć. Da bi osigurao redovita potrebna sredstva, nadbiskup se posebnim pismom 11. siječnja 1939. obratio uglednijim i dobrostojećim građanima, moleći pomoć za židovske izbjeglice.[35]

No, neki domaći počeli su se buniti protiv Stepinčeva pomaganja židovskim izbjeglicama, pa je tiskan i letak u kojem se nadbiskupa Stepinca prikazivalo kao »nenacionalni i nečisti element«, »farizeja koji na grudima potajno nosi Davidovu Zvijezdu a javno svećenički kolar«.[36]

3. razdoblje od 1941. do 1945. godine, NDH i utjecaj nacističkih zakona

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. ostvareno je pravo i želja sviju Hrvata na vlastitu državu, ali svjetska geopolitička situacija i ovisnost o fašizmu i nacizmu prigodom ostvarivanja hrvatske

31 Benigar, str. 198. O političkim prilokama vidi: Trpimir Macan, *Povijest hrvatskog naroda*, ŠK, Zagreb, 1971., str. 211.

32 Benigar, str. 364

33 Prema informaciji koju sam dobio od g. Alfreda Pala, barem dio tih sačinjavali su oni koji su primili krštenje, jer su samo tako mogli dobiti putovnice, i spasiti glavu. Neki od njih krstili su se samo pro forma, a neki i realno.

34 Benigar, str. 365.

35 Pismo je objavljeno u glasniku postulature *Sluga Božji Alojzije Stepinac*, god. 2 (1995) br. 1–2, str. 22, dokument 20.

36 L. c., uvodni dio.

državnosti nisu osiguravali trajan uspjeh.[37] Pavelić i ustaše[38] svoju su ustašku vlast deklarirali kršćanskom, i uveli su stoge zakone za javni moral.[39] Zakonom je zabranjena psovka, skitanje, bludničenje i pornografija, a za pobačaj je uvedena smrtna kazna.[40] Ali je u novoj državi bilo i mnogo manjkavosti i nepravilnosti, protuzakonitosti, pa i zločina.[41] To je počelo represalijama protiv Srba koji su se odmah počeli buniti protiv nove Hrvatske države, a naročito nakon što su nacisti tražili da se i u Hrvatskoj primjenjuju antisemitski »Nürnberški zakoni«.[42]

Nadbiskup Stepinac osuđivao je Hitlerov nacionalsocijalizam »zbog njegovih poganskih rasističkih načela i nazora, nasilja i krvoprolića«.[43]

Stepinac je bio zadovoljan što je konačno ostvarena Hrvatska država, i što je službeno za temelj imala kršćanski moral, ali ga je jako boljelo svako nemoralno ponašanje. Stoga on »odlučno osuđuje svaku nacionalnu, rasnu, ideološku i vjersku diskriminaciju prema pripadnicima drugih naroda.«[44]

Pismeno je 23. travnja 1941. protestirao ministru unutarnjih poslova Artukoviću zbog rasnih zakona, i tražio zaštitu za Židove koji su postali katolici. Poglavniku Anti Paveliću poslao je oštar protest 13. svibnja 1941. zbog pokolja pravoslavaca u Glini.

Čim su Hitlerove čete srušile kraljevinu Jugoslaviju, okupirale su sjevernu Sloveniju. Gestapo je odmah pozatvarao slovenske katoličke svećenike, a zatim ih je prognao. Oni su se sklonili u Hrvatsku i nadbiskupa Stepinca zamolili pomoć. On je o tome već 12. svibnja 1941. pisao svim župnicima svoje nadbiskupije, i spremno primio u svoju nadbiskupiju preko 300 prognanih slovenskih svećenika i redovnika.[45]

Međutim je i u Hrvatskoj situacija postajala sve kompliciranija. Počela su hapšenja, deportacije i logori.

Stepinac je postao zaštitnik sviju politički ugroženih osoba, naročito pravoslavaca[46] i Židova.[47]

37 Bogdan Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, 2. izdanje, Globus, Zagreb 1983.
38 Bodgan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, 2. izdanje, Globus, Zagreb, 1983.
39 Možda je to bio povod da je francuski povjesničar Xavier de Montclos naslovio to razdoblje hrvatske povijesti kao »Katolički totalitarizam u Hrvatskoj« — *Un totalitarisme catholique en Croatie* u knjizi *Les chretiens face au nazisme et au stalinisme — L'epreuve totalitaire 1939–1945,* Plon, Paris 1983., str. 151–179.
40 Benigar, str. 337.
41 Benigar, str. 338–340.
42 Objavljeni su u Nürnbergu 1935. godine radi »obrane čistoće njemačke arijevske krvi«. Papa Pio XI. osudio je Hitlera i nacizam 14. III. 1937. godine, enciklikom *Mit brennender Sorge*.
43 Benigar, str. 355.
44 Josip Batelja — Franjo Šanjek, »Alojzije Stepinac«, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ŠK, Zagreb 1995., str. 498.
45 Benigar, str. 385–386.
46 Benigar, str. 372–379.
47 Benigar, str. 379–385.

»Već u početku masovnih deportacija ljudi u logore samo zbog rasne pripadnosti... u nadi da će spriječiti Pavelićevu suludu politiku masovnih zatočenja on mu je 21. srpnja 1941. uputio pismo puno prijekora. On među ostalim piše: 'Slobodan sam kao nadbiskup i zastupnik Katoličke crkve skrenuti Vašu pažnju na neke pojave (deportacije n. pr.) koje me bolno diraju. Pripominjem odmah, da će (se) jedva tko naći, koji će imati smjelosti, da Vas na njih upozori, pa da mi je to više dužnost, da ja to učinim' — stoji doslovno u navedenom pismu.

Najtočniju istinu i najtežu osudu o logorima izrekao je nadbiskup Stepinac u svom pismu Paveliću 24. veljače 1943. povodom pogubljenja nekih slovenskih svećenika u Jasenovcu.[48] 'Ovo je sramotna ljaga i zločin, koji vapi u nebo za osvetom, kao što je i čitav jasenovački logor sramotna ljaga za Nezavisnu Državu Hrvatsku' — napisao je Nadbiskup u tom pismu.«[49]

Nadbiskupu Stepincu bilo je očito da nacistička Njemačka jako utječe na politiku NDH, pa je i to osuđivao. »Još dok je u Zagrebu sjedio Gestapo i SS trupe, on je 6. ožujka 1943. uputio Paveliću pismo u kojem među ostalim kaže: 'Ako je posrijedi miješanje koje strane vlasti u naš unutarnji narodni i politički život, onda se ne bojim, da ovaj moj glas i prosvjed dođe i do organa dotične strane vlasti'.«[50]

U Zagrebu je postojao *Francuski konzulat*. Generalni konzul Georges Gueyraud budno je pratio razvoj napetosti i otvoreni sukob nadbiskupa Stepinca i ustaških vlasti, i o svemu opširno javljao u Vichy. Budući da je nadbiskup Stepinac šibao napravde, zlodjela i poroke javno u svojim propovijedima, francuski generalni konzul davao je te propovijedi prevoditi na francuski, i te je prijevode prilagao svojim izvještajima.[51]

Spomenimo da je i *francuski Pokret otpora* iz svojih izvora doznavao za Stepinčevo hrabro držanje i odlučnu djelatnost, pa je o tome pisao u svome ilegalnom tisku.[52]

Na Petrovo 1942. govorio je Stepinac protiv cenzuriranja svojih propovijedi u državnom tisku, i prisilnog »prekrštavanju«.

Propovijed u katedrali 14. III. 1943. na Papin dan bila je o dostojanstvu ljudske osobe: »Jedna od najvećih zabluda našeg vremena jest ta, da je vrijednost ljudske osobe pala na nulu.«

48 Budući da su u Sloveniji nacisti otvoreno progonili Crkvu, svećenici i vjernici su se s kršćanskim socijalistima i personalistima priklonili antifašističkoj koaliciji »Osvobodilna fronta« koju su predložili komunisti. Zbog analogije situacije, neki su slovenski svećenici u Hrvatskoj barem simpatizirali partizane, pa je neke vlast uhitila i bez suda pogubila. Nadbiskup Stepinac zbog toga oštro protestira. (Benigar, str. 386.)

49 Andrija Lukinović, *Zagreb — devetstoljetna biskupija*, GK, Zagreb 1995., str. 410.

50 Andrija Lukinović, *nav. dj.*, str. 414.

51 Izvještaje je pribavio i menu posudio Institut za suvremenu povijest u Zagrebu, pa iskreno zahvaljujem na usluzi.

52 Zlata Knezović, »Nadbiskup dr. Alojzije Stepinac u očima francuskog Pokreta otpora«, *Glas koncila*, br. 45 od 6. XI. 1994.

Na blagdan Krista Kralja i uz završetak listopadskih pobožnosti — 31. listopada 1943. — Stepinac je izrekao snažnu propovijed u kojoj je javno osudio sve povrede temeljnih ljudskih prava, ubojstava pojedinaca i grupa nevinih ljudi i paljenje mirnih sela. Isto tako odbacuje sve optužbe da nije pravodobno ustao protiv zločina, da je bio »filokomunista« ili za neke »pristaša rasizma«. O toj značajnoj propovijedi moramo reći nešto više.[53]

Neki su njezinu odlučnost pripisivali činjenici da su 27. listopada 1943. nacisti u Krašiću odveli iz kuće i ubili Nadbiskupova brata Miju Stepinca. Međutim, ubijenog Miju njegova je obitelj našla tek nekoliko dana poslije, i tek je tada mogla javiti u Zagreb o ubojstvu.[54]

Nadbiskup Stepinac ovu je propovijed održao ispred katedrale, na završetku pokorničke procesije ulicama Zagreba. Za vrijeme te propovijedi na Stepinca su ekstremni ustaše planirali atentat, i tek u zadnji čas to im je bilo zabranjeno.[55]

Po svome sadržaju ta je propovijed odjeknula Hrvatskom do te mjere da ju je odmah napao ministar narodne prosvjete Julije Makanec.[56]

»Imala je odjeka i u Londonu (jugo–kraljevska vlada), odakle su putem radija izražene najveće pohvale za Stepinčevu javnu osudu povrede temeljnih ljudskih prava. Konačno, imala je odjeka i u šumi: partizani su hvalili ovu Stepinčevu propovijed i nju su u obliku letka širili među svojim pristašama.

Prema svemu, ova je Stepinčeva propovijed najhrabrija i najaktualnija riječ u svome vremenu, usred jednog od najstrašnijih ratova: jedan Božji čovjek, bez ikakva straha ni od koga, prezirući svaku pogibelj progona i zatvora, pa i same smrti, podiže smiono svoj glas i iznosi stanovišta Crkve«.[57]

Stepinčeva skrb za žrtve totalitarnih režima jasno se vidi u činjenici da je pomagao i spasio mnoge Židove i Srbe. Mnogi su od njih izražavali svoju zahvalnost izravno njemu, ili preko Vatikana.[58]

Kad su nacisti došli u Zagreb, nadbiskup Stepinac naredio je da se arhiv Odbora za pomoć izbjeglicama uništi, da židovski izbjeglice ne bi pali u nacističke ruke. Nacisti su voditeljicu koju su našli u uredu zatvorili i držali 5 mjeseci u zatvoru, no od nje nisu ništa doznali.[59]

53 Čitav tekst objavljen je u zborniku V, Nikolić, *Stepinac mu je ime*, knjiga I, str. 45–50.; M. Landercy, *Kardinal A. Stepinac*, str. 89–95.

54 Ove informacije dao mi je krašićki župnik Josip Balog na temelju župnih knjiga, a potvrdio mi je i Mijin sin Boris Stepinac koji živi u Zagrebu.

55 Opširno o tome govori Franjo Glavina, u: *Globus* br. 227 od 14. IV. 1995., str. 10–11, »NDH je spremala atentat na nadbiskupa Stepinca«.

56 V. Nikolić, *Stepinac mu je ime*, knjiga I, str. 51–53.

57 M. Landercy (Vladimir Horvat), *Kardinal Alojzije Stepinac*, hrvatski prijevod 1989., str. 87., a čitava je propovijed na str. 89–95.

58 Vidi poglavlje *Stepinac prema Srbima i Šidovima*, Landercy, str. 95–101.

U razdoblju nacističke okupacije od 1941. do 1945. nadbiskup Stepinac pomagao je i spasio mnoge Židove. O tome se dovoljno znalo, ali se poslije Stepinčeve osude iz straha prešućivalo. Ipak o tome jasno govore dokumenti kojih je dobar dio već objavljen u deset velikih svezaka na jezicima izvornika,[60], ali to nije bilo dovoljno poznato.[61]

Sada barem postoji regesta tih dokumenata koju sam priredio, i objavljena je u Dedijerovoj knjizi *Vatikan I Jasenovac*, koja je mojim poglavljem *Prilozi II.* dobila na znanstvenosti i istinoljubivosti, jer su to jasni povijesni dokazi koliko je Vatikan i nadbiskup Stepinac pomagao svima ugroženima.[62]

Dr Meir Touval Weltmann, koji je u Carigradu bio delegat Komisije za pomoć euopskim Židovima, zahvalio je pismom od 11. VI. 1943. Apostolskom delegatu Roncalliju (kasnijem papi Ivanu XXIII) za pomoć koju Židovima pruža Sveta Stolica i zagrebački nadbiskup Stepinac.[63]

Staračkí dom »Lavoslav Schwartz« Stepinac je — na molbu zagrebačkog nadrabina Freibergera — o svom trošku 1943. preselio i uzdržavao na crkvenom dobru Brezovica, oko 60 židovskih staraca i tako ih spasio,[64] jer su preživjeli rat i ostali tamo do 1947.

Klevete da je Stepinac »kolaboracionist« dolazile su s nekolio strana. *Srbi–pravoslavci* tužili su Vatikanu hrvatske katolike i naročito episkopat

59 Benigar, str. 365. Voditeljica se zvala Terezija Škringer, koja je na njemačkom napisala svoje uspomene na nadbiskupa Stepinca (Benigar, str. 364, bilješka 62.) i njegovo dobrotvorno djelovanje u kojem je surađivala.(V. Nikolić, *Stepinac mu je ime*, knj. II, str. 378).

60 *Actes et document du saint siege relatifs a la seconde guerre mondiale*, vol. 1–10, Libreria Editruce Vaticana 1965–1975. O djelovanju nadbiskupa Stepinca i njegove intervencije za Židove i Srbe, žrtve rata i progona, donose svezak 8, *Le Sainte Siege et les victimes de la guerre, janv. 1941. — dec. 1942.*; sv. 9, *Le Sainte Siege et les victimes de la guerre, janv.–dec. 1943.*

61 Kad je početkom ljeta 1987. na čitavoj stranici "Politike" bila objavljena narudžbenica za knjigu Vladimir Dedijer, *Vatikan I Jasenovac, dokumenti* (Rad, Beograd 1987.) s njezinim sadržajem, ustanovio sam da naslov knjige uopće ne odgovara sadržaju, budući da u sadržaju nije bio naznačen ni jedan dokument iz Vatikana. Upozorio sam na to urednika Ljubomira Kljakića. Odgovorio mi je da Vatikan dosad nije htio objaviti dokumente, i da stoga autor V. Dedijer završava Predgovor pismom Papi u kojem traži da Vatikan konačno objavi dokumente iz drugog svjetskog rata. - Odgovorih da se čudim kako V. Dedijer ne zna da je Vatikan od 1965-1975. već objavio 10 velikih svezaka dokumenata. - Tada sam bio zamoljen da priredim regestu objavljenih dokumenata u 8. i 9. svesku koji se tiču žrtava rata naših krajeva. Dodao sam također dva dotad neobjavljena teksta sa suđenja nadbiskupu Stepincu, a to je njegova *Izjava* pred Vrhovnim sudom i *Obrana* dra Iva Politea. Sve to ušlo je u novo poglavlje *Prilozi II*, str. 691-738., a autor je u novom smislu dopisao predgovor, zanijekavši tako svoje prijašnje tvrdnje (str. 42-44.).

62 Vladimir Dedijer, *Vatikan i Jasenovac, dokumenti*, Rad, Beograd, 1987., str. 723–732.

63 *Actes et documents du saint siege...*vol. 9. str 337, a naročito je važna bilješka 4.

64 Opširno o tome govori Amiel Shomrony, svojedobni tajnik zagrebačkog nadrabina Šaloma Freibergera, u *Biltenu Židovske općine Zagreb*, travanj/svibanj 1993., br. 30, str 10–11. »Gdje je Freibergerova biblioteka?«

s nadbiskupom Stepincem, da se nisu dovoljno odupirali protiv postupaka prema srpskim pravoslavcima u Hrvatskoj, i da su štoviše šutke na to pristajali. *Kardinal Maglione* je iz Vatikana 2. travnja 1943. o tome pisao u Zagreb apostolskom visitatoru *opatu Marconeu.* »Vaše prečasno Očinstvo sigurno zna da »srpsko–pravoslavna« propaganda optužuje hrvatske katolike i posebno episkopat da se nije usudio podići glas protiv postupka koji je u Hrvatskoj nametnut prema 'srpskim pravoslavcima' i, štoviše, da šutke pristaje na to. Suvišno je reći Vašem Očinstvu da je smisao izjave članova hrvatskog episkopata o toj stvari u pismu Poglavniku 20. studenog 1941. dovoljan da demantira takvu optužbu.«[65] Stepincu je opat Marcone prenio taj prigovor. Stoga je Stepinac 24. svibnja 1943. napisao odgovor kardinalu Maglioneu, a priložio je i svoje pismene intervencije za Srbe i Židove, kao i dokumentaciju o zločinima koje su na teritoriju Hrvatske počinili nacisti, fašisti, četnici i ustaše. Kad je 26. svibnja 1943. krenuo u Rim »ad limina«, sve je to ponio sa sobom i predao kardinali Maglione. U Rimu je Državno tajništvo Svete Stolice načinilo popis sviju 34 Stepinčevih intervencija i dokumenata s konkretnim činjenicama.[66]

Klevete i prijetnje komunista počele su se javljati već početkom 1945. Na njih je nadbiskup Stepinac odgovorio u propovijedi u bazilici Srca Isusova 18. ožujka 1945. na kraju korizmenih konferencija za studente. U svojoj propovijedi nadbiskup je govorio o potrebi i uvjetima pravog i trajnog mira. Osvrnuo se i na prijetnje partizana koji su najavljivali da će uskoro donijeti slobodu i mir. »Znači li mir to, da veliki narodi i države snagom svoga oružja narinu svoju volju malima i slabima i onda objave svemu svijetu: 'Sporazumjeli smo se!' Znači li možda mir to, da se mogu nesmetano ubijati intelektualci i svećenici, građani i ljudi protivnog političkog naziranja, i da se za umorstva nikada i nikome ne polaže račun? (...) I zato nas malo dira grožnja, kojom se i zagrebački nadbiskup uvrštava u 'ratne zločince'.[67] I ako si možda dotični utvaraju da strahujemo pred njima, neka znaju, da vedra čela i mirne savjesti stojimo na svome mjestu, pa došlo što mu drago.«[68]

Klevete masona protiv Stepinca pojavile su se u Parizu u tri brošure na francuskom i engleskom, 1946. i 1947. godine. Autor je Dušan Tomitch (Tomić) koji uz svoje ime dodaje: »ancien délégué–adjoint de la Yougo-

65 *Actes et documents du saint siege...*vol. 9. str. 218.

66 *Actes et documents du saint siege...*vol. 9. str. 218–229.

67 Juraj Batelja komentira tu Stepinčevu propovijed i u sljedećem odjeljku dodaje: »Spomenuta propovijed odmah je izazvala reakciju i komunistički vođe su putem Radio–Beograda po prvi put napali zagrebačkog nadbiskupa, optužujući ga da je 'ratni zločinac'«. (*Živjeti iz vjere, str. 243.*)Budući da nadb. Stepinac citira te riječi 18. III. 1945., napad Radio–Beograda morao je biti prije te propovijedi. Prema tome propovijed, premda je vjerojatno napisana nekoliko dana prije, nije mogla izazvati reakciju prije nego što je 18. III. bila izrečena.

68 M. Landercy, str. 78. i 80.

slavie a l'Institut International de Coopération Intellectuelle, ancien délégué de la Grande Loge Yougoslave au Comité Exécutif de l'A(ssociation) M(açonnique) I(nternationale) a Geneve.« Zajednički im je nadnaslov: *Communications aux Obédiences Maçoniques Américaines et Européennes*: 1. Les Responsables de la Guerre de 1939–1945. Janvier 1946. 2. La responsabilite du Vatican dans les atrocités du clergé catholique en Yougoslavie. 3. La Complicité du Vatican dans les sabotages de l'epuration des criminels de guerre. Mai 1947.

Te tri brošure na francuskom nedavno su objavljene skupa, ali s talijanskim naslovom *La chiesa cattolica nella ii. guerra mondiale — secondo le fonti della propaganda serba.*[69] Uvodnu studiju *Stepinac nel Regno di Jugoslavia* napisao je dr. Ivan Mužić,[70] a na kraju knjige objavljen je tekst msgr. dr. Frane Franića *Il communismo titoista e la Chiesa cattolica nella ex–Jugoslavija.*[71] *Priređivač u Prefazione* naglašava da Tomić nigdje ne naznačava izvore, ali da je vjerojatno da su falsifikati pribavljeni od službene jugoslavenske vlade, a da su zatim poslužili i Viktoru Novaku za knjigu *Magnum crimen*, koja je objavljena u Zagrebu 1948.[72]

4. razdoblje od 1945. do 1960. godine, komunistička diktatura

Budući da je Radio–Beograd nadb. Stepinca napao kao »ratnog zločinca već prije 18. III. 1945, vjerojatna je tvrdnja da su partizanske jedinice imale uhititi nadbiskipa odmah po ulasku u Zagreb, ali je to spriječio Andrija Hebrang.[73] Neki su partizanski vođe snovali da Nadbiskupa odmah i ubiju, »ali se tome usprotivio Vladimir Bakarić govoreći, da bi to bila šteta za partizane, jer je narod sav uz Stepinca«.[74] Da iskoristi Stepinčev ugled pred narodom i pred svijetom pokaže vjersku slobodu, sljedećih je dana Bakarić nadbiskupa Stepinca čak pozvao na svečanu tribinu i stavio ga sebi s desne, a s lijeve mu je bio sovjetski vojni ataše.[75] Nekoliko dana poslje, 17. svibnja 1945. nadbiskup Stepinac je zatvoren, a 2. lipnja Tito se sastao s predstavnicima klera i predložio osnivanje »nacionalne Crkve«, odijeljene od Rima.

Generalni vikar Salis–Seewis s prisutnim klerom protestirao je zbog Stepinčeva zatvaranja, »jer da imade danas u vladi ljudi koji imadu samo njemu zahvaliti što su živi. Prikazali su njegov društveni rad, njegovu veliku brigu za oko sedam tisuća partizanske djece, njegova posredovanja u

69 *A cura di dott. Robert Tafra*, Iberia, Split 1994.
70 *Nav. dj.*, str. 11–56.
71 *Nav. dj.*, str. 235–252.
72 *Nav. dj.*, str. 6. i nota 2.
73 Ivan Damiš, *nav. dj.*, str. 777. i nota 2. u kojoj se poziva na: Branimir B. Stanojević, *Alojzije Stepinac zločinac ili svetac*, Beograd 1985., str. 601–602.
74 M. Landrrcy, str. 109.
75 M. Landercy, str. 110.

prilog hrvatskih pravoslavaca, Židova, Cigana. Prikazali su njegove govore i propovijedi protiv rasističkih zakona, protiv nacističkih nasilja, protiv strijeljanja talaca i vješanja tolikih nevinih. I usprkos tome što kod Pavelića nije bio uvažena ličnost i što je Pavelić tražio da ga Sveta Stolica ukloni, on nije prestao posredovati i zauzimati se.«[76]

Tek 3. lipnja 1945. Stepinac je oslobođen, i u podne Tito i Bakarić primili su Stepinca zajedno s Papinim izaslanikom opatom Ramirom Marconeom i njegovim tajnikom don Giuseppeom Masuccijem. A 4. lipnja primio je Tito s Bakarićem samo nadbiskupa Stepinca da rasprave o odnosima s Crkvom. Stepinac je odgovorio da to treba urediti sa Svetom Stolicom na taj način da se sklopi konkordat ili barem »modus vivendi«.

Tito je izrazio sumnju u Papinu naklonost prema Slavenima, ali Stepinac je to pobio dokazima. Na kraju je Stepinac kao objektivan promatrač prilika predložio da nova vlast prihvati suradnju sa svima koji žele pošteno izgrađivati zemlju.[77]

Taj Stepinčev dobronamjeran prijedlog jasno pokazuje, da on još nije doznao da je u vrijeme, dok su njega držali u zatvoru,[78] već uvedena krvava diktatura na Bleiburgu,[79] križni putovi i kolone smrti, masovna ubojstva bez suda ili brojne smrtne presude vojnih sudova, bez mogućnosti priziva i žalbe,[80] ili samo formalni »narodni sudovi«[81]

Radio–Beograd javlja 29. V. 1945.: »Nije važno što nemamo sudaca od zanata. Važno je da imaju demokratske ideje i da su odani komunističkoj partiji.« Landercy, str. 141. koji su bili u službi komunističke revolucije.

Ako bacimo globalni povijesni pogled po zemljama komunističkog bloka na stav prema predstavnicima Crkve, uočavamo sljedeće. Nakon što je u SSSR bio 1945. uhićen nadbiskup metropolit Lawova msgr. Slipyj, — prvi na udar došao zagrebački nadbiskup Stepinac, naročito poslije »Pastirskog pisma« od 20. rujna 1945.[82] U njem je on s ostalim hrvatskim biskupima otvoreno iznio sve podatke o komunističkim zlodjelima.[83] Na-

76 Benigar, str, 464.

77 Benigar, str. 466– 469; Landercy, str. 111–113.

78 Nisam još našao dokaze, ali naslućujem da su Stepinca držali u zatvoru upravo u vrijeme Bleiburške tragedije, da ne bi on doznao što se događa i alarmirao svjetsku javnost da se tamo krše svi međunarodni ugovori. Zanimljivo je spomenuti da najbolji stručnjak za tu problematiku grof Nikolaj Tolstoy smatra da *Bleiburška zavjera još traje*, Večernji list 29. IV.–1.V. 1995, str. 12–13.

79 *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda*, urednik Vinko Nikolić, Knjižnica Hrvatske revije, 3. izdanje, Zagreb 1993.

80 *Predstavka dra Alojzija Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa i predsjednika Biskupskih konferencija dru Vladimiru Bakariću, predsjedniku Vlade Narodne republike Hrvatske*, Zagreb, 21. srpnja 1945., *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda*, str. 371–383.

81 Dekretom od 3. II. 1945. ukida se prijašnje sudstvo sa stručnim pravničkim osobljem i nastupaju »narodni sudovi«.

82 Landercy, str. 119–131.

83 Ivan Damiš, *Bibliografija o nadbiskupu dr. Alojziju Stepincu u zagrebačkom »Vjesniku«*

padaji na nadbiskupa Stepinca nastavili su se do konačnog uhićenja 18. rujna, suđenja i osude 11. listopada 1946.

U ostalim komunističkim zemljama progoni su se nastavili godine 1948. u Mađarskoj zatvaranjem kardinala Mindszentyja, godine 1951. u Češkoj je zatvoren kardinal Beran, a 1953. u Poljskoj kardinal Wyszynski.[84]

Osim planiranog atentata na nadbiskupa Stepinca sa strane ustaških ekstremista 1943, koji je bio zabranjen u zadnji čas, nova komunistička vlast ne samo da nije pokazivala namjeru da štiti Stepinca, kao u Zaprešiću prigodom atentata kamenjem u autu 4. XI. 1945.[85] nego je bilo planirano više napada i atentata.[86]

Nadbiskup Stepinac pred komunističkim sudom

Nadbiskup Stepinac konačno je uhićen 18. rujna 1946, a 23. rujna uručena mu je *optužnica*.[87] Suđenje mu je započelo 30. rujna, a 3. listopada održao je svoj govor.[88] Advokati obrane govorili su 8. listopada, a izricanje osude bilo je 11. listopada 1946.

Prvi službeni Stepinčev branitelj pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske bio je advokat dr.Ivo Politeo. Premda je za pripremu obrane imao vrlo kratak rok, i bio mu je dopušten samo jedan razgovor sa Stepincem, ipak je uložio silan trud i stručnost, tako da je njegov obrambeni govor[89] smatran biserom advokatske vještine.

Dr. Politeo pomnom je analizom i jasnim dokazima oborio sve članke optužnice i završio prijedlogom »da Vrhovni narodni sud izvoli optuženog nadbiskupa dra Alojza Stepinca osloboditi optužbe«.[90]

Djelovanje nadbiskupa Stepinca u korist Židova promatrali smo u razdoblju od 1934. do 1941. godine, i u razdoblju od 1941. do 1945. A sada možemo promotriti odnos Židova prema Stepincu.

1945. godine. Kačić, god. XXV., Split 1993., str. 777–782.

84 M. Landercy, *Le cardinal Stepinac martyr des droits de l'homme, Chronoligie de l'epoque du cardinal Stepinac*, str. 9–13.

85 Landercy, str. 132.

86 Benigar, str. 513–514; Landercy, str. 133–136.

87 Objavljena u *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini*, urednik i izdavač Milan Stanić, Zagreb 1946., str. 191–218.

88 *Stepinac mu je ime*, knjiga I, str. 33–38; Benigar, str. 537–542.; Landercy, str. 155–163. Mnogo zanimljivih pojedinosti donosi L. Znidarčić, »Sudski proces protiv nadbiskupa Stepinca«, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994*, Zagreb 1995., str. 459–482.

89 Politeov obrambeni govor nije bio uvršten u *Suđenje Lisaku, Stepincu...* 1946., niti ga je Jakov Blažević uvrstio u svoju knjigu *Tražio samcrvenu nit*, Zagreb 1976. U Domovini se prepisivao i širio krišom, dok nije na moj prijedlog uvršten u knjigu Vladimir Dedijer, *Vatikan i Jasenovac,* Rad, Beograd 1987., str. 696–722. M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, Đakovački Selci 1989., str. 164–207; Benigar, str. 546–582.

90 Vinko Nikolić, *Stepinac mu je ime*, knjiga II, str. 185–211.

Kad je nadbiskup Stepinac bio izveden pred sud i optužen kao ratni zločinac i kolaborator okupatora, mnogo je Židova došlo svjedočiti o karitativnoj djelatnosti nadbiskupa Stepinca i pred sudom izjaviti da ih je Stepinac spasio, ali im sud nije dopustio da govore.[91] U isto vrijeme zanimljivo je ustanoviti da je javni tužilac Jakov Blažević čitao optužnicu koju su s njim sastavili pomoćnik Drago Desput i dr. Josip Hrnčević, te referent javnog tužioca NRH dr. Božidar Kraus,[92] tadašnji predsjednik Židovske općine.

U tom kontekstu značajno je da je dr Politeo u Stepinčevoj obrani na procesu 8. listopada 1946. rekao i sljedeće: »Godine 1937. preuzima (Stepinac) pokroviteljstvo nad Odborom za pomoć izbjeglicama, s kojim odborom pomaže moralno i materijalno antifašiste, koji su pred progonom Hitlerovim bježali iz svojih domovina: Češke, Poljske, Austrije, itd. Za tu njegovu djelatnost, koja je trajala do okupacije i tijekom ove, doprinijet ću dokaze, a za sada spominjem samo primjerice tadašnjeg izbjeglicu, a današnjeg austrijskog ministra pravde dr. Geroea (...) I eto s takvom prošlošću, s takvim stavom borca za... demokraciju, za antifašiste, a protiv fašizma i nacizma — takav ulazi nadbiskup Stepinac u razdoblje okupacije!«[93] Drugi advokat dr. Natko Katičić imao se osvrnuti na drugu i treću točku optužnice, tj. na tzv. »prekrštavanje« Srba, i vojni vikarijat. I dr. Natko Katičić oborio je obje navedene točke optužnice, i završio: »Ne zaboravite, gospodo suci, da je nadbiskup Stepinac pomagao u ono vrijeme i spasio na smrt osuđene oficire. Ne ću ovdje govoriti o pojedinim njegovim dobrim djelima, nego molim da imate u vidu sve ovo što sam rekao i da na temelju svega donesete presudu.«[94]

Ipak je Stepinac 11. listopada osuđen na 16 godina zatvora s prisilnim radom, i gubitak građanskih i političkih prava kroz 5. godina.

Međunarodne reakcije na tu nepravednu osudu bile su brojne. Spomenimo što je rekao Luis Breier, predsjednik Udruženja američkih Židova prigodom svoje konferencije u Bronxu, 13. X. 1946., samo dva dana nakon Stepinčeve osude: »Ovaj veliki čovjek Crkve bio je optužen da je bio kolaborator nacista. Mi Židovi to poričemo.

Mi znamo iz njegove prošlosti, počevši od godine 1934., pa dalje, da je on bio istinski prijatelj Židovima koji su u ona vremena stenjali pod Hitlerovim progonima i progonima njegovih slugana. On je bio jedan od rijet-

91 Josip Batelja, *Sluga Božji Alojzije Stepinac, spomen-zbirka*, Zagreb 1995., na str. 51 piše da je »sud dopustio govoriti samo šesorici od 46 prijavljenih svjedoka u prilog Nadbiskupove nedužnosti.« U bilješci dodaje da je pitao jednoga od pisaca optužnice »zašto su odbijeni svjedoci i isključeni brojni dokumenti«. Ovaj je odgovorio: »Pa što vi mislite, da se na sudu pojavi nekoliko njih koji bi ponavljali: 'I meni je spasio glavu', 'I meni je spasio glavu!', propao bi sud!«.

92 *Nav. dj.*, str.49.

93 Landercy, str. 168.

94 Vinko Nikolić, *Stepinac mu je ime*, knjiga II, str. 212–214.; Landercy, str. 207–211.

kih ljudi u Europi, koji su se digli protiv nacističke tiranije, u doba kad je to bilo opasno (...) Taj čovjek, sada žrtva sramotnog suđenja, za čitavo vrijeme nacističkog režima govorio je otvoreno i neustrašivo protiv rasnih nürnberških zakona, i njegovo protivljenje nacističkom teroru nije nikada popustilo. On je javno ustao protiv zloglasnog sistema »žute zvijezde«, zastupajući stanovište, da je to povreda ljudskog dostojanstva. I njegova je zasluga, da se to ukinulo (...) Iza Njegove Svetosti Pape Pija XII., nadbiskup Stepinac bio je najbolji zastupnik progonjenih Židova u Evropi.«[95]

Unatoč protestima sa svih strana svijeta, Stepinac je 19. listpada 1946. odveden na održavanje kazne u zatvor u Lepoglavi.

Pod pritiscima svjetske javnosti od 5. prosinca 1951. konfiniran je u Krašiću u župnom domu. Tu je 29. studenoga 1952. doznao da ga je papa Pio XII. imenovao kardinalom, a Jugoslavija je u znak protesta 17. prosinca 1952. prekinula zbog toga diplomatske odnose sa Svetom Stolicom. — U to su vrijeme nastajali sve veći zdravstveni problemi i politička šikaniranja. Od svega toga oslobodila ga je smirena i sveta smrt 10. veljače 1960. Veličanstvene pogrebne svečanosti i sahrana u kripti zagrebačke katedrale uz mnoštvo svijeta, jasno su pokazale da je umro na glasu svetosti. Otad njegov grob privlači mnoge i puni katedralu.[96]

Zaključak

Na kraju moramo zaključiti da je Stepinac — kršćanski junak, koji je stradao fizički, ali je snagom svoga duha pobijedio moralno.

Demokratskim promjenama nestalo je i komunističkog totalitarizma. Sabor Republike Hrvatske poništio je 30. travnja 1992. čitav montirani proces protiv Stepinca i presudu od 11. listopada 1946.

U Rimu je 16. lipnja 1993. završen dijecezanski proces, i za katolike kardinal Stepinac je već »sluga Božji«.

Kad je papa Ivan Pavao II. 10. rujna 1994. bio u Zagrebu, u katedrali se molio na Stepinčevom grobu i postavio nam ga za uzor u svome Govoru: »Najsvjetliji lik je, bez sumnje, nadbiskup i kardinal Alojzije Stepinac. Svojom prisutnošću, svojim radom, svojom hrabrošću i strpljivošću, svojom šutnjom i, napokon, svojom smrću, pokazao je da je istinski čovjek Crkve. Spremno je prinio sebe kao najveću žrtvu, samo da ne bi zanijekao vjeru. Ma gdje bio, na slobodi, u zatvoru, i za vrijeme prisilnog boravka u Krašiću, kao pravi Pastir, uvijek je bdio nad svojim stadom.«[97] Za Židove će Stepinac možda postati »pravednik među narodima«, kako je Yad Va-

95 *Stepinac mu je ime*, str. 222.; M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 214.
96 Benigar, str. 787–790.
97 *Devetstota obljetnica Crkve zagrebačke*, Nadbiskupija zagrabačka, glavni i odgovorni urednik Ivan Miklenić, Zagreb 1995., str. 97.

shemu predložilo nekoliko uglenik Židova, među kojima ima i krunskih svjedoka da je Stepinac ugrožene Židove ne samo pomagao, nego i spasavao uz vlastiti rizik. Taj prijedlog podržalo je — na temelju nove dokazne građe iz domaćih i stranih arhiva — nekoliko najuglednijih hrvatskih ustanova: HAZU, Hrvatski državni arhiv, Institut za suvremenu povijest i Žrtvoslovno društvo.[98]

98 Svoje osobno uvjerenje da je kardinal Stepinac umro kao mučenik za ljudska prava sviju ugroženih, istaknuo sam i naslovom francuskog životopisa *Le cardinal Stepinac, martyr des droits de l'homme*, koju sam objavio u Parizu 1981. Vidi bilješku 1.

ARCHBISHOP CARDINAL STEPINAC AND TOTALITARIAN REGIMES

Vladimir Horvat

Summary

The author presents the Archbishop of Zagreb, Aloisius Cardinal Stepinac (1898–1960) throught four periods of his life in the course of which he was confronted with totalitarian regimes: 1924., during his studies in Rome, with Fascism; 1931., on returning to Zagreb, he finds the GreaterSerbian Dicatorship; 1941., with the proclamation of the Independent State of Croatia (NDH), Nazist laws were enforced; 1945 was the beginning of Communist rule.

These periods are viewed by the author from four aspects: Stepinac condemned totalitarian regimes; he cared for the victims of totalitarian regimes: Jews, Serbs, and others; some people have defamed him as »collaborationist«; finally, Stepinac is a victim of the Communist regime under which he was sentenced to 16 years of prison as a »war criminal«.